

Marc Huys

Alcibiades versus Nicias: Atheense demagogie in actie

In de Atheense democratie speelde welsprekendheid een belangrijke rol. In onderstaand artikel laat Marc Huys zien hoe de redevoeringen van Nicias en Alcibiades uiteindelijk leidden tot de Atheense oorlogsexpeditie tegen Syracuse.

Democratie en retoriek zijn wezenlijk met elkaar verbonden en in het antieke Hellas lijken ze wel samen ontstaan te zijn. De welsprekendheid als systematische discipline is er volgens de Griekse traditie inderdaad pas gekomen tegen het midden van de vijfde eeuw v.Chr.. Zo is het bekend dat men in Syracuse onderricht in de retorica begon te geven om in te spelen op de nieuwe noden van de sinds 467 geïnstalleerde democratie: voortaan werden de beslissingen niet meer door één man genomen, maar kwam het erop aan het volk te overtuigen, wanneer men een beslissing of een beleid wilde doorvoeren. Dit verklaart meteen waarom het precies onder de Atheense democratie was, die in de tweede helft van de vijfde eeuw tot volle bloei kwam, dat ook de retorica tot volle ontwikkeling zou komen. De politieke besluitvorming kwam er immers tot stand in de volksvergadering, die uit alle vrije burgers was samengesteld. In een tijd zonder communicatiemediën, waarin informatie bijna uitsluitend gebaseerd was op 'weten van horen zeggen', was de dossierkennis van het publiek in de volksvergadering zeer beperkt. Daardoor waren de toehoorders in grote mate aangewezen op de voorstelling van de feiten door de redenaars zelf. De politici gingen dan ook in de leer bij rondtrekkende sofistieke leraars, die hen een opleiding gaven in de redekunst. De directe macht van de volksvergadering in de Atheense democratie maakte haar dagelijkse werking ook afhankelijk van de verhouding tussen politieke redenaars en demos: handige sprekers probeerden het volk te bespelen en naar hun hand te zetten, maar waren ook afhankelijk van de grillen van deze volksmassa. Volksbesluiten kwamen dus tot stand binnen deze levende, vaak onvoorspelbare en wispelturige dialoog tussen het Atheense

volk en zijn leiders of demagogen.¹

Een episode uit de geschiedenis van het democratische Athene die dit goed illustreert en die meteen een scharnierpunt vormt in de Peloponnesische oorlog (431-404 v.C.), is het beslissingsproces dat geleid heeft tot de gewaagde en voor Athene noodlottige expeditie in Sicilië. Deze episode werd uitgebreid en meesterlijk beschreven door de geschiedschrijver Thucydides. Hoewel de historische exactheid van zijn relaas (6.8-26) door sommige historici in vraag gesteld wordt, twijfelt niemand aan het geniale inzicht waarmee hij de gebeurtenissen analyseert.² We zullen ons dan ook bij onze voorstelling voornamelijk op zijn weergave van de feiten baseren.³

Na het einde van de zogenaamde Archidamische oorlog in 421 brak een periode van relatieve rust aan in het grote conflict tussen Sparta en Athene met enkel wat kleinere brandhaarden. Maar in 415 mengden de Atheners zich in een lokaal conflict tussen de Sicilische steden Segesta en Selinus, dit op verzoek van Segesta, dat al vroeger op Atheense hulp had kunnen rekenen. Deze interventie betekende opnieuw een aanval op de Spartaanse belangenfeer, aangezien Selinus de steun genoot van de machtige Dorische stad Syracuse, van oudsher een bondgenoot van Sparta. In 414 zou Athene in het verre Sicilië het grootste deel van haar vloot verliezen, wat de oorlogskansen op termijn definitief deed keren in het voordeel van Sparta. Thucydides geeft ons een levendig beeld van de debatten in de volksvergadering die geleid hebben tot het besluit zich met zo'n massale inzet aan manschappen en militair materieel in dit oorlogsavontuur te storten. Eigenlijk was de beslissing om in te gaan op het verzoek van Segesta principieel al goedgekeurd in een vorige vergadering, maar we vinden bij de historicus alleen een volledige beschrijving van de tweede volksvergadering die hieraan gewijd werd. De genomen beslissing werd immers opnieuw in vraag gesteld en dat gaf aanleiding tot een hele reeks toespraken door voor- en tegenstanders. Thucydides geeft daaruit drie opeenvolgende redevoeringen

- 1 Vergelijk: J. Ober, *Political dissent in democratic Athens: intellectual critics of popular rule* (Princeton NJ 1999) 116: 'in the context of the Assembly, language was less referential than performative; the Assembly was a battleground of speech in which words were, through felicitous speech performances (i. e. the enactment of decrees), transmuted into social and political realities'.
- 2 Zie hierover D. Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition* (Ithaca en Londen 1981) 164 e.v..
- 3 Daarnaast ook wel op Diodorus van Sicilië (12. 83) en op Plutarchus, *Nicias* 12.

integraal weer die van doorslaggevend belang geweest zijn.⁴ Eerst komt de voorzichtige maar politiek en militair minder doortastende Nicias aan het woord om de Atheners te overtuigen van hun megalomane plannen af te zien. Onmiddellijk daarop volgt de succesvolle redevoering van de onstuimige en briljante Alcibiades, die juist het tegenovergestelde advies geeft. En ten slotte lezen we Nicias' ultieme poging om de Atheners af te schrikken door een beeld te schetsen van de ontzaglijke investering aan geld en energie die nodig was voor deze expeditie. Hieronder zullen we zowel deze drie toespraken meer in detail onderzoeken als de socio-psychologische context waarin de geschiedschrijver ze situeert.

Analyse van de drie toespraken

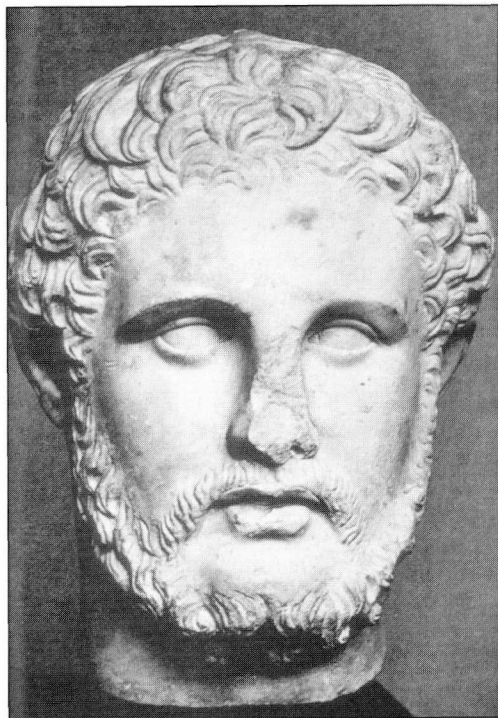
Voor deze analyse maken we gebruik van Aristoteles' theorie van de drie soorten argumenten of overtuigingsmiddelen waarvan een spreker gebruik kan maken, met name de logische, de ethische en de emotionele argumenten.⁵ Nicias beroept zich duidelijk het meest van al op logische of rationele argumenten: volgens hem is de militaire toestand in Griekenland zelf niet stabiel genoeg om veel troepen weg te sturen naar het verre Sicilië. De Atheners hadden wel een voorlopige vrede gesloten maar deze was nog heel broos en zodra hun vijanden de kans zagen, zouden ze niet aarzelen deze te grijpen. Hij refereert daarbij uitdrukkelijk aan het gezond verstand dat er toe aanzet op de eerste plaats zijn eigen belangen in het oog te houden. Zo zijn er nog afvallige steden die Athene eerst zou moeten onderwerpen. Bovendien is Athene nauwelijks hersteld van de gruwelijke oorlog en van de pest die de stad tezelfdertijd had getroffen. De Atheners hebben het geld dan ook in de eerste plaats nodig voor de heropbouw. Nicias kan het zelfs niet laten complexe en gesofisticeerde argumenten te gebruiken die voor de massa ongetwijfeld moeilijk te volgen waren. Zo komt hij aandraven met de stelling dat het wellicht geen kwaad kon dat de Sicilische steden door Syracuse overheerst werden want afzonderlijk zouden sommige van die steden Athene wel kunnen bevechten uit sympathie voor Sparta, maar een

4 Het gaat hier uiteraard niet om een letterlijke weergave maar de geschiedschrijver heeft naar eigen zeggen (vgl. Thuc. 1.22) telkens de essentie van hun boodschap zo getrouw mogelijk proberen weer te geven.

5 Met 'ethische' argumenten wordt bedoeld het geheel van middelen waarmee de spreker erin slaagt zichzelf te doen overkomen als een verstandig en integer persoon, die bovendien de belangen en noden van zijn publiek genegen is.

imperium als dat van Syracuse zou nooit samenspannen met Sparta om Athene te vernietigen, zoniet liepen zij het risico op hun beurt door toedoen van de al te machtige Peloponnesiërs hetzelfde lot te ondergaan. Het valt te betwijfelen dat het brede publiek warm liep voor dergelijke hoogstandjes van diplomatiek inzicht.⁶

Daarnaast kan men in deze toespraak slechts één emotioneel argument onderkennen, namelijk de vrees die de Atheners moet bevangen zowel voor het lot van de krijgsmacht die ze naar het verre en onbekende Sicilië

Beeltenis van Alcibiades

uitzenden als voor de veiligheid van het eigen Griekse vasteland dat ze daardoor minder goed bewaakt aan de Spartaanse vijand blootstellen. Ten slotte besteedt Nicias bijzonder weinig aandacht aan zijn eigen 'ethos' of imago, behalve wanneer hij beklemtoont dat hij niet uit lafheid voor oorlog terugdeinst en dat hij zelf ook eer zou halen uit deze onderneming; zijn verstand zegt hem echter dat hij tegen de stroom moet ingaan. Deze korte belichting van zijn eigen integriteit wordt echter aangevuld door een nijdige en weinig sympathieke uitval naar zijn tegenstander Alcibiades, die volgens hem alleen uit is op

- 6 Ook de moderne commentatoren hebben het er moeilijk mee. Zo heeft Dover het over 'A remarkable piece of nonsense' en Kagan over 'a relatively long and complicated, even sophisticated, rebuttal'; vgl. 'Again we have a foolish argument that opponents need not bother to answer. It is hard to believe that many Athenians would have been persuaded by such obvious sophistry.' Thucydides, *Book VI*, K.J. Dover ed. (tweede druk; Bristol 1999) 18 en Kagan, *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*, 177-178.

persoonlijk gewin, om zijn kostelijke liefhebberijen te kunnen bekostigen. Van een positieve relatie tot zijn publiek is geen sprake: zo hoort men een berispende ondertoon in zijn bewering maar al te goed te beseffen dat het geen zin heeft zijn toehoorders aan te raden hun verworvenheden niet op het spel te zetten ter wille van een onzekere toekomst. Niet bepaald een *captatio benevolentiae*! Het is niet te verwonderen dat Nicias met deze oproep tot een meer bezadigde aanpak weinig succes oogstte.

De daaropvolgende rede van Alcibiades daarentegen geniet onmiddellijk de grootste bijval. Zijn rationele argumentatie blijft nochtans grotendeels beperkt tot het minimaliseren van de macht van de steden op Sicilië en een verwijzing naar de oppermachtige Atheense vloot die hen ook in het verleden van de ondergang gevrijwaard heeft. Met dat laatste argument zitten we eigenlijk al op het terrein van de emoties, meer bepaald die van het zelfvertrouwen. Hoewel ook Alcibiades tot op zekere hoogte appelleert aan de angst van de Atheners, deze keer dan dat ze door een gebrek aan daadkracht het overwicht aan anderen zouden laten,⁷ mikt hij hier vooral op de tegenovergestelde emotie van de moed of het zelfvertrouwen. Met deze meer voluntaristische strategie creëert hij uiteraard een positiever klimaat dan Nicias' angstvallige aanpak. Maar Alcibiades' woorden blazen deze gevoelens aan tot overmoed en overdreven zelfvertrouwen: 'Bovendien zullen wij, als onze macht met de Sicilische wordt versterkt, naar alle waarschijnlijkheid geheel Hellas aan ons onderwerpen'.⁸ Hij maakt dus geen geheim van zijn imperialistische motieven, maar speelt schaamteloos in op de drang van de Atheners hun machtsterrein uit te breiden, volgens Thucydides de eigenlijke drijfveer van de Atheense massa.

Alcibiades' pleidooi voor een actieve machtspolitiek en zijn waarschuwingen tegen inertie sluiten naadloos aan bij het portret dat hij ophangt van zijn eigen kwaliteiten. In tegenstelling tot de speech van Nicias speelt in Alcibiades' rede de in aristotelische zin 'ethische argumentatie' een rol van primordiaal belang. In het eerste deel van de toespraak steekt hij uitvoerig de loftrumpet van zijn eigen talenten: hij herinnert de toehoorders aan zijn roemrijke overwinningen op de Olympische Spelen, aan zijn inzet voor de gemeenschap als royaal cultuursponsor en ten slotte -het enige dat

7 'Want het gevaar bestaat zelf door anderen overheerst te worden, als wij anderen niet overheersen' Thucydides, *De Peloponnesische oorlog*, vertaald door M. A. Schwartz (Amsterdam 1964) 6.18.

8 Thucydides, *De Peloponnesische oorlog*, 6.18.

hier echt relevant is- aan de successen die hij al geboekt heeft op militair vlak en op het terrein van de internationale diplomatie. Hij wijst er daarbij fijntjes op dat juist zijn jeugdig enthousiasme een positief en voor Athene voordelig impact gehad heeft op de onderhandelingen met Sparta. Ten slotte schuift Alcibiades een argument naar voren dat voor Nicias' stellingname de genadeslag betekent: in plaats van met dezelfde scherpte te reageren op de persoonlijke aanvallen van zijn opponent, raadt hij het volk aan zowel voordeel te halen uit zijn geestdriftige jeugdigheid als uit de bezadigde competentie van Nicias, en dus de vloot eropuit te sturen onder het gemeenschappelijk commando van hemzelf en Nicias. Deze laatste zou door zijn wijze ervaring de veiligheid van de onderneming waarborgen. Zo weet hij zijn enthousiasmerende aanpak handig te combineren met de vermaningen van zijn tegenstander en slaagt hij er niet enkel in haatdragend over te komen tegenover Nicias maar zelfs als moreel superieur. Alle Atheners, zowel voorzichtige ouderlingen als onstuimige jongeren, kunnen zich nu wel achter zijn voorstellen scharen!

Vanuit retorisch standpunt is Alcibiades' redevoering een meesterstukje, op de eerste plaats omdat ze door en door 'ethisch' is en het publiek in de ban brengt van zijn flamboyante persoonlijkheid. Bovendien recupereert hij de argumenten van Nicias, van wie hij schijnbaar de wijze ervaring respecteert ondanks diens hatelijkheden aan zijn adres. Daardoor creëert hij een vals gevoel van patriottische saamhorigheid. Individuele personen die er een andere mening op nahielden, zo vertelt ons Thucydides, voelden zich door de algemene stemming verplicht dit te verzwijgen, uit schrik als asociaal bestempeld te worden: 'iemand die het er niet mee eens was hield zijn mond, uit vrees voor een slecht vaderlander gehouden te worden',⁹ een fenomeen van collectieve verdwazing waar Nicias al in zijn eerste rede voor gewaarschuwd had. De stijl van Alcibiades' rede draagt nog bij tot het effect van zijn toespraak: die is veel minder cerebraal dan deze van Nicias, maar komt eenvoudig en direct over. Bovendien weet hij zijn speech te kruiden met meeslepende retorische vragen zoals 'Met welk redelijk argument kunnen wij zelf nog aarzelen, onder welke voorwendsels kunnen wij onze bondgenoten ginds hulp onthouden?'¹⁰

Door de retorische talenten van Alcibiades maakt Nicias geen schijn van kans meer. Thucydides schrijft dat de grote massa nu meer dan ooit

9 Ibidem, 6.24.

10 Ibidem, 6.18.

gewonnen was voor de expeditie. Nicias ziet dat wel in maar hij wil een laatste poging wagen: in de hoop de Atheners zover te krijgen dat ze hun plannen toch nog in overweging nemen en dat er zo van uitstel eventueel afstel kan komen, neemt hij opnieuw het woord en wijst hij op de ontzaglijke voorbereidende maatregelen die een dergelijke onderneming vereist en waarvan het welslagen ook dan nog onzeker blijft. Ook deze tweede toespraak van Nicias is vrijwel uitsluitend gebaseerd op rationele argumenten. Hij herhaalt, lijnrecht ingaand tegen de minimalistische voorstelling door Alcibiades, dat de steden op Sicilië talrijk, volkrijk en machtig zijn en dat ze inzake strijdkrachten en financiële middelen niet onderdoen voor Athene. Ze ontvangen schatting van onderworpen volkeren en voor hun voedselvoorziening zijn ze volledig onafhankelijk, aangezien ze zelf voldoende graan kunnen verbouwen. Hij wijst in het bijzonder op hun cavalerie, die sterk uitgebouwd is en een bedreiging betekent voor de Grieken, die met hun schepen moeilijk een dergelijk aantal paarden in de strijd kunnen brengen. Ook waarschuwt hij de Atheners dat de steden op Sicilië wel eens een coalitie zouden kunnen sluiten tegen hen en dat het Atheense leger dan in een geïsoleerde positie terecht kan komen gezien de afstand tot het moederland. Vandaar de noodzaak, volgens hem, om de vloot te laten begeleiden door een schare vrachtschepen met levensmiddelen en om voldoende geld mee te nemen. Nicias eindigt met de woorden: 'als iemand er anders over denkt, sta ik hem mijn commando af',¹¹ een manoeuvre dat waarschijnlijk bedoeld was om toch enige ongerustheid te wekken: zonder de militaire ervaring van de doorwinterde generaals zouden ze heel wat minder sterk staan.

De noodlottige uitkomst van het debat

Hoe komt het nu dat Nicias' tactiek om de oorlogszuchtige stemming van de Atheense massa toch nog om te buigen op een complete sisser uitdraait? Gewoon omdat hij de verkeerde strategie gebruikt: in de verhitte atmosfeer van het moment is het publiek niet meer vatbaar voor rationele argumenten. De ongerustheid die hij op het einde probeert op te wekken is ruim onvoldoende om het verblinde publiek van mening te doen veranderen. Alleen de schildering van angstwekkende taferelen en ontberingen die de Atheners in Sicilië te wachten stonden hadden dat effect misschien kunnen opwekken. Maar over het algemeen moet in deze rede de emotie van de

11 Ibidem, 6.23.

angst voor een eventuele mislukking wijken voor een indruk van veiligheid, gewaarborgd door de door Nicias gevraagde voorbereidingen. Inderdaad, de euforie die zich momenteel van de massa heeft meester gemaakt zorgt ervoor dat ze de onderneming met des te meer enthousiasme en energie tot een goed einde willen brengen en daarom graag bereid zijn de door Nicias opgelegde loodzware offers op zich te nemen.¹² Alcibiades' argument dat de Atheners er goed aan doen zijn eigen jeugdige geestdrift te combineren met Nicias' ervaring en wijsheid, werkt hier nog verder. Juist de idee dat ze een verstandig en goed afgewogen besluit nemen door de succesvolle en heldhaftige Alcibiades te volgen en tegelijk alle door Nicias geeïste voorbereidende maatregelen te nemen, sterkt bij hen het zelfvertrouwen, want dankzij al deze toerusting en voelen ze zich zeker dat de gewaagde expeditie onmogelijk slecht kan aflopen.¹³

Niet louter door toedoen van de retorisch briljante en ambitieuze Alcibiades neemt deze oorlogsexpeditie megalomane proporties aan, maar door de combinatie ervan met het onhandige optreden van Nicias. Wanneer de generaal zijn toespraak beëindigd heeft, daagt een zekere Demostratus hem uit om meteen de precieze voor de onderneming vereiste aantallen schepen en manschappen te noemen, zodat zij dit kunnen goedkeuren. Zonder hierop voorbereid te zijn, voelt Nicias zich door de opgezweepte massa gedwongen exacte cijfers te geven: behalve transportschepen voor de bevoorrading moesten ze honderd oorlogsschepen en minstens vijfduizend zwaarbewapende soldaten meenemen, naast een groot aantal boogschutters en slingerars. Zonder dat Nicias dat eigenlijk bedoeld had neemt de geplande expeditie op die manier monsterlijke proporties aan. Paradoxaal genoeg is het uiteindelijke resultaat van zijn tweede interventie dat de kleine nederlaag die de Atheners te wachten stond indien zij bij hun besluit uit de

12 Dat is althans de interpretatie van Thucydides zelf: 'Maar de zware lasten, die de onderneming hun oplegde, ontnamen de Atheners niet de begeerte naar de tocht, integendeel zij waren geestdriftiger dan ooit en juist het tegenovergestelde van wat Nicias beoogde gebeurde: zij meenden dat hij hun goede raad had gegeven en dat veiligheid nu was verzekerd', Ibidem, 6.24.

13 Vergelijk met de scherpe observatie van Aristoteles (*Retorica* 1383 a - b) wanneer hij de emotie van het zelfvertrouwen analyseert: 'de mensen hebben ook zelfvertrouwen als ze menen over meer talrijke en meer doorslaggevende troeven te beschikken en als ze door die superioriteit ontzag wekken. Die troeven zijn massale rijkdom, overvloed aan mankracht, aan relaties, aan territorium en aan militaire uitrusting, dat wil zeggen al het mogelijke of minstens het voornaamste wapentuig.'

eerste volksvergadering gebleven waren, nu de proporties aanneemt van een verpletterende catastrofe, die de krachtsverhoudingen in het Peloponnesische conflict definitief zou doen omslaan.

Dat het beslissingsproces in de volksvergadering in waarheid op een totaal irrationele manier verloopt en dat de verstandige maar onzekere Nicias het vanuit rationeel oogpunt bij het rechte eind had, wordt bevestigd door een aandachtige lectuur van het werk van Thucydides zelf. Zo stemt de auteur, voor hij Alcibiades het woord laat nemen, in met Nicias' visie op de ware motieven van de ambitieuze politicus: 'Hij wilde tegen Nicias opponeren, (...) hoofdzakelijk omdat hij een commando begeerde en hoopte daardoor Sicilië en Carthago te veroveren en door zijn succes voor zich persoonlijk geld en roem te verwerven.'¹⁴ Impliciet bevestigt het vervolg van het verhaal ook Nicias 'militair inzichten. Denk maar aan de in zijn tweede speech uitgesproken vrees voor de Syracuseaanse cavalerie. In zijn beschrijving van de Atheense vloot bij het oversteken van de Adriatische zee heeft Thucydides het over slechts één transportschip met 30 paarden (6.43), terwijl hij 1200 ruiters telt wanneer hij de strijdkrachten van Syracuse opsomt, vlak voor hun eerste treffen met het Atheense leger (6.67). De naakte cijfers spreken voor zich. Telkens opnieuw beklemtoont Thucydides hoe lastig de vijandelijke ruitery het de Atheners kon maken (6. 21-22, 63, 65, 68, 70). In de winter van 414 waren de kansen zo gekeerd dat het Atheense leger, om de oorlog nog te kunnen verderzetten, de verre vaderstad moest smeken om troepen, geld en koren, precies wat Nicias als mogelijke pijnpunten had opgesomd (6.71). Een ander gevaar dat Nicias voorzien had en dat uiteindelijk naar het einde van de oorlog toe bewaarheid werd (7.15), was dat van de coalitievorming tussen de verschillende steden op Sicilië. En Thucydides citeert haast letterlijk de woorden van Nicias wanneer hij beschrijft hoe de Atheners in Sicilië tot de ontnuchterende vaststelling kwamen dat Athene blijkbaar niet de enige stad was met een dergelijke machtspositie en met een vloot en een cavalerie van een dergelijke omvang (7.55).

Als het gedrag van de massa in de volksvergadering niet rationeel kan verklaard worden, welk verklaringsmodel is er dan wel geschikt om dit proces te beschrijven? Thucydides schildert ons een realiteit waarin het gedrag van de menigte massapsychologisch bepaald is en kenmerken vertoont die

14 Thucydides, *De Peloponnesische oorlog*, vertaald door M. A. Schwartz (Amsterdam 1964) 6.15.

vlot in overeenstemming te brengen zijn met wat moderne sociologen als Gustave Le Bon over een dergelijk fenomeen te zeggen hebben. Een van de hoofdkenmerken die deze geleerde in zijn klassieker *psychologie des foules* aan de psychologie van de massa toeschreef is precies de irrationaliteit.¹⁵ De massa is volgens zijn analyse impulsief en gemakkelijk beïnvloedbaar, wordt gedreven door hoogoplopende gevoelens en kan beschreven worden in een erotisch aandoend vocabularium. Thucydides gebruikt effectief het woordje 'eros' in 6.24, wanneer hij het heeft over de collectieve drang van de Atheners tot de veroveringstocht. De massa redeneert niet logisch consistent maar associatief en laat zich leiden door beelden. Een voorbeeld: het volksbesluit om uit te varen tegen enkele steden op Sicilië is mede ingegeven door Alcibiades' minimalistische beschrijving van hun oorlogspotentieel, maar die zelfde massa heeft er geen problemen mee om enkele minuten later, net onder invloed van het beeld dat Nicias ophangt van de enorme macht en rijkdom van deze steden, de gigantische door de generaal gevraagde uitrustingen goed te keuren. Rationaliteit wordt dus vervangen door emotionaliteit. Hier domineren de emoties van hebzucht en veroveringsdrang. Thucydides vindt er geen doekjes om: 'Allen zonder onderscheid greep het verlangen aan om te varen, de ouderen omdat zij de steden, die het doel van de tocht waren, hoopten te onderwerpen (...), de jongeren uit verlangen om een verafgelegen land te zien en te leren kennen en in het vertrouwen behouden te zullen terugkeren. De grote massa hoopte als soldaat terstond geld te verdienen en door uitbreiding van Athene's macht blijvend verzekerd te zijn van soldij.'¹⁶

Een ander kenmerk van massapsychologie verwoord door Le Bon en duidelijk herkenbaar bij Thucydides is dat van de mentale eenheid. De historicus beschrijft hier een massa waarbinnen individuele en sociale tegenstellingen worden overkoepeld door de gezamenlijke begeerte uit te varen. Eigenbelang en publieke doelstelling zitten op één lijn. Op een dissidente minderheid na, is er een ideologisch geheel: zoals we gezien hebben zorgt de sociale druk ervoor dat andersdenkenden hun mond houden. Nog een karakteristiek van massapsychologie is volgens Le Bon een gevoel van macht en onoverwinnelijkheid. Paradoxaal genoeg ontstaat dit gevoel bij de Atheners pas wanneer Nicias de enorme voorbereidingen geschetst

15 G. Le Bon, *Psychologie des foules* (Paris 1895).

16 Thucydides, *De Peloponnesische oorlog*, vertaald door M. A. Schwartz (Amsterdam 1964) 6.24.

heeft die voor de expeditie vereist waren. Wanneer enkele maanden later het Atheense volk zich bij de Piraeus verzamelt om deze nooit eerder geziene prestigieuze vloot uit te wuiven, zwelt dit zonder meer aan tot een triomfalistisch Titanic-gevoel (6.29-31).

Wat is het uiteindelijke resultaat van een dergelijke door retoriek en massapsychologie gestuurde besluitvorming, zeker als het aankomt op oorlog of vrede? De afloop van dit verhaal, zoals we het kennen uit Thucydides en uit de andere historische bronnen, laat er geen twijfel over bestaan. Zoals gezegd moest het Atheense leger in het verre Sicilië al vlug, door gebrek aan geld, levensmiddelen en mankracht, zijn dominante positie inruilen voor een fragiel machtsevenwicht. Maar de grote ommekeer komt er wanneer Alcibiades, geprikkeld door beschuldigingen tegen zijn persoon vanwege zijn politieke tegenstanders in Athene, overloopt naar Sparta. Zonder zijn militair genie gaat het voor de Atheners verder de slechte kant op tot hun vloot in 413 een verpletterende nederlaag lijdt: bijna tot de laatste man worden de Atheense soldaten ofwel gedood ofwel gevangen gezet, ook diegenen die te land trachten te ontkomen. Door het verlies van hun zeemacht, die altijd hun belangrijkste troef geweest is, verliezen de Atheners definitief hun overwicht in het conflict met Sparta. In 404 staan de Spartaanse troepen in Athene, ze laten de muren slopen en installeren er een oligarchisch regime. Of hoe de retoriek, door op oorlogspad te gaan, de democratie de doodsteek kan toebrengen. Kan het een les zijn voor de huidige wereldpolitiek?

BELGISCH CAFÉ

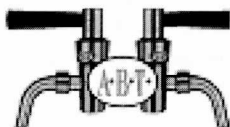

De Pintelier

ANNO 1997

Kleine Kromme Elleboog 9
9712 BK Groningen
tel 050 318 5100

Lid alliantie biertaperijen

Lid jenevergenootschap

Bierproeverijen
12 bieren op tap
60 bieren op fles
52 verschillende jenevers
borrels tot 40 personen

www.pintelier.nl

info@pintelier.nl